

MARTINA BAŠIĆ

Zavod za lingvistička istraživanja

Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

Ante Kovačića 5, HR-10000 Zagreb

mkovacev@hazu.hr

NOVE SPOZNAJE O PRIJEDLOGU *ZI* U SJEVERNOČAKAVSKOM AREALU

U radu se prikazuju rezultati terenskoga istraživanja prijedloga koji pokrivaju značenje ‘*s*, *od*; *iz*’ te u tom značenju stoje uz riječi koje se sklanjaju u genitivu i značenje ‘(zajedno) *s*; pomoću’ te u tom značenju stoje uz riječi koje se sklanjaju u instrumentalu u mjesnim govorima Crikvenice i Grižana. Rad je zamišljen kao dopuna utvrđenomu temeljnom inventaru prijedloga *z* u ekavskom dijalektu čakavskoga narječja (Miloš 2016), posebice primorskoga podijalekta i opisanoj distribuciji prijedloga uz padeže u rečenici te kao začetak sličnoga istraživanja u teritorijalno bliskim govorima sjevernočakavskoga ikavsko-ekavskog dijalekta. Crikvenički govor pokazuje inovativnost u smjeru standardnojezičnih prijedloga *iz*, *s* i *sa*, a pri njihovoj uporabi zadržava stare čakavske morfološke nastavke. Griški govor pokazuje konzervativno stanje prijedloga *z*, a u svojim inovacijama pribjegava staromu čakavskom prijedlogu *zi* (i u slučajevima koji u literaturi još nisu zabilježeni – uz riječi u instrumentalu).

1. Uvod

Prijedlozi već dugo izmiču sveobuhvatnim dijalektološkim opisima. U opisima se pojedinih govora obično evidentira inventar prijedloga (s njihovim pozicijski uvjetovanim inačicama) te njihova distribucija s padežima uz koje se vežu kao npr. u rječnicima grobničkoga (Lukežić i Zubčić 2007) ili crikveničkoga govora (Ivančić Dusper i Bašić 2013). Rijetki znanstveni članci dotiču se njihovih sintaktičkih veza (za ekavske čakavske govore; Miloš 2013a, 2013b) i kontekstualnih varijanata (za kajkavske prijedloge; Kovačec 2016).

Do sada se u dijalektološkim studijama malo pozornosti posvećivalo pitanjima prijedloga, kao i ostalim nepromjenjivim vrstama riječi. Naime, materijali prikupljeni tradicionalnim usmjerenim dijalektološkim istraživanjima temeljeni na dobivanju odgovora na unaprijed postavljena pitanja o određenoj jezičnoj karakteristici dostatni su za fonetsko-fonološke i morfološke opise istraživanih govora te njihovu leksičku građu. Sintaktička dijalektološka istraživanja pretpostavljaju dugotrajna, neusmjerena istraživanja govora što je moguće većega broja ispitanika kako bi se dobili sigurni podatci o sintaktičkim pojavama.¹ Samo se u okviru takvih istraživanja može dati sveobuhvatna distribucija prijedloga u rečeničnom ustrojstvu i njihov temeljni inventar istraživanoga govora ili skupina govora, a na temelju tih istraživanja, i analiza njihova značenja.

Inovativan pristup u neistraženome području sintaktičko-semantičke analize na primjeru mjesnih govora dala je knjiga *Prijedlozi u čakavskome ekavskom dijalektu. Uvod u značenje* (Miloš 2016). Ovo je prva knjiga koja se bavi sintezom značenjskih odnosa povezanih s prijedlozima kao vrstom riječi (u ovome slučaju s primjenom kognitivnolingvističkih i relevantnih kroatističkih teorija) na specifičnoj čakavskoj dijalektnoj građi kojoj se pristupa metodologijom primjerenom dijalektološkim istraživanjima.

Ovaj je rad zamišljen kao dopuna utvrđenomu temeljnom inventaru prijedloga u ekavskome dijalektu čakavskoga narječja, posebice primorskoga poddijalekta i opisanoj distribuciji prijedloga uz padeže u rečenici u navedenoj knjizi, te kao začetak sličnoga istraživanja u teritorijalno bliskim govorima sjevernočakavskoga ikavsko-ekavskog dijalekta.

2. Jezični razvoj prijedloga *z* i *zi* i njihova zabilježenost u sjevernočakavskom arealu

Prijedlog *z* nastao je stapanjem oblika i značenja ishodišnih prijedloga **vy > vi*, **izb > *izə* i **sb > *sə*. Pri tome je zadržao značenja prijedloga od kojih je nastao pa tako prijedlog *z* pokriva značenje ‘*s, od; iz*’ te u tom značenju stoji uz riječi koje se sklanjaju u genitivu i značenje ‘(zajedno) *s; pomoću*’ kad stoji uz riječi koje se sklanjaju u instrumentalu.

Prijedlog *z* javlja se kao temeljni oblik u svim starosjedilačkim sjeverozapadnim čakavskim govorima.² Pred samoglasnicima, sonantima i zvučnim šumnicima ima oblik *z* što govori da je upravo to njegov polazni oblik – *G z d'ɛla*³,

¹ Više o metodologiji proučavanja dijalektne sintakse vidi Stolac i Holjevac 2003.

² Više o kontaminiranim oblicima *zaz/zas, zez/zaz/ziz, zo* (o kojima u ovome radu neće biti govora) vidi Vranić 2005: 274.

³ Oprimjerenja su iz crikveničkoga govora.

z gājbi, z grāda, z jakēti, z rūk, z ūst; I z dešpētōn, z jednūn, z nāmūn, z rukūn. Zbog svojih fonoloških svojstava šumnoga suglasnika prijedlog *z* podliježe glasovnim mijenama kojima u govoru inače podliježe suglasnik /z/ pa se tako ispred bezvučnih šumnika realizira kao *s* – G *s crīkvi, s kūfē, s kūd, s padēli; I s paļākōn, s tākami*, kao *š* ispred palatalnih suglasnika /č, ŋ/ – G *š črēšne, š čiboriā; I š čēn, š četire veslā, š čāvlōn, š nūn, š nūmi, š nōkami* ili se reducira ispred /t, s, z, š, ž/ u instrumentalu – *Šāl je čācūn na brōd., Prišāl je sestruñ., Pripovēdān sāmā sōbūn., Vīsela j bāndēra z vēzdūn., Šāl je ženūn., Za obēd su nĵōki špārugami.*

Pri objašnjenju jezičnoga razvoja prijedloga *zi* potrebno je uzeti u obzir značenje u kojem se prijedlog javlja, što nas upućuje na dvostuki i/ili paralelni razvoj toga prijedloga.⁴

2.1. Prijedlog *zi* u značenju ‘*s, od; iz*’ koji u tom značenju stoji uz riječi koje se sklanjaju u genitivu

Jezični se razvoj prijedloga *zi* u značenju ‘*s, od; iz*’, koji u tom značenju stoji samo uz riječi koje se sklanjaju u genitivu, objašnjava kao premetanje staroga prijedloga **izb* > *izə* koje je izazvano protojezičnim i starojezičnim zakonom otvorenih slogova (Lukežić 1996: 93) ili na sljedeći način: »u mnogim se govori-ma, pa i u onima u kojima su zapisani primjeri prijedloga *vy*, taj oblik mogao stopiti s prijedlogom *izb* (> *izə*), koji je mogao rezultirati i metatiziranim oblikom *zi* (*zibrat, zivuč*)...« (Vranić 2005: 271).⁵ Taj se oblik prijedloga u promatranome značenju ne javlja u svim starosjedilačkim sjeverozapadnim čakavskim govori-ma. Prijedlog *zi* zabilježen je u sjevernočakavskom ekavskom dijalektu u sjeveroistočnim istarskim čakavskim govori-ma (kvarnerski uzobalni i zaobalni govori na potezu od Brseča do Rijeke te kastavski govori na sjeveroistoku) (Vranić 2005: 272), dok literatura navodi kako nije zabilježen među središnjim istarskim žminjsko-pazinskim, boljunskim i labinskim govori-ma, među creskim i sjevernološinj-

⁴ Možemo pretpostaviti kako su i autorice opisa govora Krka bile potaknute istim razmišljanjem kada su u različite odlomke podijelile primjere prijedloga *zi* koji su odraz ishodišne jezične strukture *izb* i primjere prijedloga *zi* koji su odraz ishodišne jezične strukture *sə* (Lukežić i Turk 1998).

⁵ A. Belić u „Zametki po čakavskim govori-ma“ dao je svoje objašnjenje prijedloga odnosno prefiksa *zi*: »kontaminacijom predloga-prefiksa *iz* sa početkom glagola u kojima se taj predlog-prefiks nije više osećao jasno, na pr. u glag. *iselit se*, tako da je dobiveno *iziseliti se* i docnije *ziseliti se*« (1909: 18–19). U kasnijem članku „Čakavsko *zi-vi*“ Belić daje drugo objašnjenje prijedloga *zi* promatrajući usporedno primjere s prefiksom *vi-* i prefiksom *zi-*: »da su se u čakavskim dijalektima morale upotrebljavati složene glagolske forme sa dva prefiksa *z* i *vi*, složena ujedno, u pref. *zvi-*« (1913: 113). »Ovakvo *zv-* isto onako kao i *vz-*, *sv-*, *vs-* davalo je, po glasovnim pravilima čakavskih dijalekata samo *z, s*; tako smo dobili od *zvi – zi*« (1913: 112). Svoju hipotezu potvrdio je primjerima iz čakavskih govora Istre – *zvibrāt, zvīgnali, vīzbrali*. P. Skok oblik *zi* objašnjava promjenom uopćena oblika *z* i zamjenom prijedloga i prefiksa *iz* u *zi* pred suglasničkim skupinama (1973: 179).

skim govorima (Vranić 2005: 272–276). U zaključku knjige o govorima trsatsko-bakarskoga i crikveničkoga tipa možemo pronaći tvrdnju da te govore karakterizira »stapanje ishodišnih prijedloga *izъ > izə* (u koji je prethodno stopljen i stari prijedlog *vy > vi*) i *съ > sə* u jedinstven prijedlog *z*« (Lukežić 1996: 161), iako u popisu prijedloga koji »funkcioniraju u sustavu ovih govora« autorica uz prijedlog *z* navodi i inačicu *zi* u popisu prijedloga s genitivom (1996: 93). Vranić za iste govore navodi kako postoje rijetki relikti prijedloga *zi* (2005: 275). Noviji podatci s crikveničkoga terena govore o zabilježenoj uporabi prijedloga *zi* u crikveničkom govoru (Ivančić Dusper i Bašić 2013: 18–19).

U sjevernočakavskom ikavsko-ekavskom dijalektu prijedlog *zi* zabilježen je u istočnokrčkim starosjedilačkim govorima (dobrinjski, vrbnički i omišaljski) (Lukežić i Turk 1998), dok je u vinodolskim uzobalnim i zaobalnim govorima (Lukežić 1990, Sokolić-Kozarić i Sokolić-Kozarić 2003), hreljinskom i šmričko-kraljevičkim govorima (Bralić 2014) te grobničkim govorima u riječkom zaleđu (u naseljima na Grobničkom polju i duž lijevoga toka Rječine) (Lukežić i Zubčić 2007) pretežno zabilježen samo prefiks *zi*.

2.2. Prijedlog *zi* u značenju ‘(zajedno) *s*; pomoću’ koji u tome značenju stoji uz riječi koje se sklanjaju u instrumentalu

Jezični se razvoj prijedloga *zi* u značenju ‘(zajedno) *s*; pomoću’ dovodi u vezu s ishodišnim prijedlogom **sъ > *sə* koji nosi navedeno značenje. S tim se značenjem prijedlog *zi* upotrebljava uz riječi koje se sklanjaju u instrumentalu. Kako u literaturi o starosjedilačkim sjeverozapadnim čakavskim govorima prijedlog *zi* u ovome značenju nije zasebno izdvajan i objašnjavan već su svi primjeri s prijedlogom *zi* zabilježeni zajedno, zaključke o njegovoj uporabi uz riječi koje se sklanjaju u instrumentalu možemo izvoditi samo iz primjera koji su zapisani. Iz tih je primjera vidljivo da prijedlog *zi* u značenju ‘(zajedno) *s*; pomoću’ koji u tom značenju stoji uz riječi koje se sklanjaju u instrumentalu nije zabilježen ni u jednome starosjedilačkom sjeverozapadnom ekavskom čakavskom govoru.

Ipak, u sjevernočakavskom ikavsko-ekavskom dijalektu možemo potvrditi uporabu prijedloga *zi* u značenju ‘(zajedno) *s*; pomoću’ jer su autorice opisa govorâ Krka u različite odlomke izdvojile primjere prijedloga *zi* koji su odraz ishodišne jezične strukture *izъ* i primjere prijedloga *zi* koji su odraz ishodišne jezične strukture *sə* (Lukežić i Turk 1998).

Uporabu prijedloga *zi* u značenju ‘(zajedno) *s*; pomoću’ u arhaično konzervativnim govorima sjevernoga i sjeveroistočnoga dijela otoka Krka pronalazimo u samo nekoliko primjera: *zi noži*⁶ (Omišalj; Lukežić 2015: 123), *zi gradi*, *zi*

⁶ Primjeri iz knjige Lukežić i Turk (1998) naglašeni su dok su primjeri iz knjige Lukežić (2015) nenaglašeni.

seli (Vrbnik; Lukežić 2015: 123). No, vidljivo je iz zapisa uporabe prijedloga *zi* u instrumentalu u srednjočakavskim ikavsko-ekavskim govovima na otoku Krku kako je uporaba prijedloga *zi* u instrumentalu na otoku očuvana: *zi jenin človikon*, *zi medon*, *zi ženu* (Punat; Lukežić 2015: 131), *zi jednin šlovikon* (Punat; Lukežić 2015: 268), *zi sobu*, *zi jenin človikon* (Baška; Lukežić 2015: 268), *zi šíromàhi*, *zi ženù* (Baška, Batomalj, Jurandvor; Lukežić i Turk 1998: 66), *zi síron*, *zi zùbi*, *zi štajônôn*, *zi ženù* (Punat, Draga, Stara Baška; Lukežić i Turk 1998: 66), *zi ovu pituru*, *zi glavu*, *zi krv*, *zi žalost*, *zi stoli*, *zi muži* (Dubašnica; Lukežić 2015: 131), *zi síron*, *zi sikiru*, *zi zùbi*, *zi šušnji*, *zi žènu*, *zi žvaceton* (Šotovento; Lukežić i Turk 1998: 96), *zi pamet se borit*, *zi krv* (Šotovento; Lukežić 2015: 132), *zi síron*, *zi zùbi*, *zi šugamânon*, *zi ženù* (Njivice; Lukežić i Turk 1998: 111).

Vidljivo je također kako se prijedlog *zi* u instrumentalu javlja većinom ispred /s, z, š, ž/, tj. u onim primjerima gdje (bi) se dogodila redukcija prijedloga *z*.

3. Rezultati terenskoga istraživanja mjesnoga govora Crikvenice

Terensko istraživanje crikveničkoga govora provodi se od 2009. godine, a građa koja se prikazuje u ovome radu ekscerpirana je iz snimaka u trajanju od jednoga sata spontanoga neformalnog govora četrdeset i jednoga izvornog govornika crikveničkoga govora različitih dobnih skupina ispitivanih tijekom 7 godina. Svi se primjeri donose zajedno jer se u ispisanju građi nije uočila međuovisnost uporabe prijedloga *zi* i obrazovanja ispitanika različitih dobnih skupina.

Ispisani su prijedlozi koji pokrivaju značenje ‘*s, od; iz*’ te u tom značenju stoji uz riječi koje se sklanjaju u genitivu i značenje ‘(zajedno) *s; pomoću*’ kad stoji uz riječi koje se sklanjaju u instrumentalu.⁷

3.1. Prijedlozi koji pokrivaju značenje ‘*s, od; iz*’ (genitiv)

Uz riječi u genitivu prijedlog *zi* javlja se u primjerima⁸

...zi gimnâzijē nas je zi cělōga ovōga kràja..., ...zi sâmōg cētra zisèlili..., ...zi duťâna i zi hotèla si ih izbâcili..., ...onà je zi Vâlpova..., ...onà zi kùt'è ne izlâzi vãn..., ...onì su zi Pùli..., ...profēsor zi Zâgreba je rēkâl..., ...su prišlì zi dekanâta zi Zâdra..., ...sân zi nõvîn zrèzala..., ...sân zi Pâdove prnèsla..., ...nôno je zi Vîdi zi Gõrnjēga Kràja..., ...Kâleri zi Kâli, Dûžičari zi Dûžicē..., ...ôn je zi Dûgōg òtoka..., ...zi Sõpâljskē prišlâ..., ...napīsât zâdatu zi frâncûškōg..., ...dolâze zi marēndi..., ...vrnûl se zi Zâgreba..., ...onì

⁷ Iako je po morfološkim nastavcima u starosjedilačkim čakavskim govovima lako odrediti značenjsku strukturu prijedloga, primjeri se donose unutar minimalnoga sintaktičkog konteksta.

⁸ Svi su primjeri zapisani onako kako su zabilježeni u govoru izvornih govornika. U crikveničkome se govoru javljaju varijacije na svim jezičnim razinama. U navedenim primjerima te će se jezične varijacije najviše primijetiti na naglasnoj i leksičkoj razini.

su zi Austrálijē..., ...hodil zi Kraljēvicē dōma..., ...ōn je zi Vēljē..., ...tāmo su zi cēlē Jugoslāvijē..., ...zi čizmi je pīl..., ...imān dēcu zi orkēstra..., ...šlā zi njiivi..., ...upali zi ōpanka va postōli..., ...trī su hodile zi Kotōra..., ...zi bānki sān šlā va pēnziju..., ...kad sān zi škōli prišāl..., ...donēsāl zi Kānadi..., ...jā sān zi Svētōga Āntōna zi Parīli..., ...nēte da se skīne zi svītic..., ...ovī zi Zāgreba...

Prijedlog *z* javlja se u svojim očekivanim inačicama po pravilima njihove raspodjele.

...rēn z butīgi..., ...tō j z Novōg..., ...bile su z Ledēnīc..., ...dōjdu z Jādranova..., ...mōrēn na dēlo i z dēla..., ...prišāl z vōjski..., ...bīli su z više krāji..., ...mojā ženā je z Grīžān..., ...te ga vīdet z butīgi..., ...Stīpa z milīcijē..., ...prišāl z Mēriki..., ...prišāl z ribarījē..., ...naručēvāli su kāmīk z Īstri..., ...z Dalmācijē je mōgāl prīt..., ...jīli bi z jēdne padēle..., ...pustīl nas je z Vēljē..., ...z naše ponēštri sē j vīdelo Sēlce..., ...tāmo su koťārili ovī z Novāljē..., ...ljūdi z Dalmācijē, z Īstri, z Bodulījē..., ...došlā j z ōkolicē Trīblja... ...se vrātīl s Kānadi..., ...rōjena ēvdē – s Kāli sān..., ...s poslā tēčēn dōma..., ...š čiborīta ubrāla...

Može se uočiti kako nema pravila o raspodjeli ovih dvaju oblika prijedloga. Prijedlog *zi* javlja se i uz bezvučne šumnike *...jā sān zi Svētōga Āntōna zi Parīli..., ...trī su hodile zi Kotōra..., ...kad sān zi škōli prišāl...*, i palatalne suglasnike *...zi čizmi je pīl...*, ali i uz samoglasnike, sonante i zvučne šumnike *...imān dēcu zi orkēstra..., ...sān zi nōvīn zrēzala..., ...su prišli zi dekanāta zi Zādra...*

Uz dva stara čakavska prijedloga zabilježen je i noviji prijedlog, prijedlog *iz*, u kojem također dolazi do glasovnih mijena uvjetovanim fonološkim svojstvima šumnoga suglasnika /z/ ispred bezvučnih šumnika.

...ljūdi su bīli iz Gōrnjēga Krāja..., ...ljūdi iz ōvēh krāji..., ...prišāl je iz nēke Bōsnē..., ...onā j iz mojē generācijē..., ...iz mojē strūki ni ljūdi..., ...prišli is Křka Bōduli..., ...is kūtē izlāzila..., ...onā j is Tōmislovovē..., ...bīlo nas je pūno is Crikvēnice..., ...iš Čābrā j...

Podatci pokazuju kako se u genitivu javlja nesustavna zamjena i uporaba svih triju oblika prijedloga u značenju ‘s, od; iz’: uz bezvučne šumnike *...donēsāl zi Kānadi..., ...rōjena ēvdē – s Kāli sān..., ...prišli is Křka Bōduli...*, uz palatalne suglasnike *...šlā zi njiivi..., ...š čiborīta ubrāla..., ...iš Čābrā j...* i uz samoglasnike, sonante i zvučne šumnike *...dolāze zi marēndi..., ...prišāl z Mēriki..., ...onā j iz mojē generācijē...*

3.2. Prijedlozi koji pokrivaju značenje ‘(zajedno) *s*; pomoću’ (instrumental)

U značenju ‘(zajedno) *s*; pomoću’ uz riječi koje se sklanjaju u instrumentalu prijedlog *zi* zabilježen je samo u jednom primjeru:

...zi šivanjēn smo tō nēkako potfrkàli...

U tome značenju zabilježen je prijedlog *z* u primjerima pred samoglasnicima, sonantima i zvučnim šumnicima.

...jáčmīk z brudītōn..., ...komunikâciju z dômōn..., ...ča je z ònīn līlihipami vòzil..., ...pripovēdat z ljūdami..., ...da l je bīl z Ēnglēzami..., ...vīdet tū jà z Gòrankūn..., ...dēlat znā z gòstami..., ...nēš z bārkūn naprāvīš..., ...sān z nōnūn spāla..., ...šāl je z māmūn va rāzred..., ...kūťice z vòltami..., ...tēš z jāšmikōn tēš z ovūn pāštūn..., ...kī j z ònūn bīl..., ...nēkad z gūštōn govòrīn..., ...su se mūčili z ovēn..., ...hòdīl z ocēn..., ...zàbila š čāvlōn...

Uz prijedlog *z* zabilježen je i prijedlog *s* ispred palatalnih suglasnika, samoglasnika, sonanata i zvučnih šumnika:

...rē s àutōn..., ...dēlala s Grīškinjami i Bribîrkami...,...pòčela sān s jednūn prijatēljicūn..., ...šlā s māmūn..., ...pòbralo s bārkūn..., ...dobrà s òvūn..., ...da se s nēčēn zabāvi..., ...dobrò zgljēda s osānspēt lēt..., ...ònda su s drūgūn mrēžōn..., ...àla s nāmūn..., ...šāramo s òvīn frātrōn..., ...drūženje s ljūdami..., ...bīlā j pūna s Ēnglēzami..., ...pòt na plēs s drūštōn..., ...izàšla vān s jēdnīn dēčkōn..., ...jā sān s òvūn cūrūn..., ...ònda smo mī s òvemi vānjskemi zēmljami...,

stoga se ne može sa sigurnošću reći jesu li zabilježeni primjeri:

...smo bīli s profesòricūn rāzrednicūn..., ...bāvili s tēn turīzmōn..., ...īmamo problēma s tūn referētnūn zbīrkūn..., ...onā tórta s orēhami..., ...bīl dōbār s tvòjīn tátūn..., ...nīmāš po cēste s kēn..., ...zàdovoljni s tīn kolégōn..., ...ki je vrāta zatvārāl s kljūčēn..., ...naprāvīn s pršūtōn..., ...igràla se s kamičtīami..., ...bōlnā s tēn kolēnōn...

primjeri koje pridružujemo novomu prijedlogu *s* ili staromu prijedlogu *z* koji se ispred bezvučnih šumnika mijenja u *s*.

Novina u crikveničkom govoru je prijedlog *sa* koji se javlja u svim fonološkim okruženjima

...sa Slāvōn je dogovòrila..., ...šlā sa òcēn iskāt ga..., ...si ti bīlā sa Jādranōn..., ...jáčmīk sa ònīn sòkōn od brudīta..., ...ona je sa starun stalno bila..., ...bavil se sa šahon..., ...živel je sa sestrun..., ...onā ti se sa šēfōn spānd’ala..., ...primāli su ih sa otvòrenīn s’rcēn..., ...ūgljēn se kùhāl sa mrēžūn..., ...šlā j sa Kātmitkūn..., ...drūženja nēkad sa susēdami..., ...nīsū znāli ča tē sa nījvami..., ...òb’rt imēli sa tīn mālīn ribarīcami..., ...ēvdē tī

j stála sa bătōn..., ...fažōl sa špèkōn..., ...nājdēn se sa svojīn družtvōn..., ...prošētāl sa ženūn..., ...sa prōfesorōn sān govorīl čā..., ...ostāla sāma sa tīn mālīn..., ...sè sa sòbūn govorī..., ...sān pūno slīčnijēga čūl sa grōbničkīn negò sa grīškīn..., ...ne mòreš usporēdit mōj živòt sa živòtōn mojè decē..., ...da su tèli sa brāfūn tō nā se stavit..., ...tō j bīl tīp sa slūžbenīn āutōn..., ...surādīvali sa cēlūn Jugoslāvijūn..., ...bīl je sa Pŗpiťēn...

i uz bezvučne šumnike npr., ...fažōl sa špèkōn..., ...prošētāl sa ženūn..., ...bīl je sa Pŗpiťēn..., uz palatalne suglasnike ...nīsū znāli ča te sa nĵivami... i uz samoglasnike, sonante i zvučne šumnike ...primāli su ih sa otvōrenīn sŗcēn..., ...si ti bīlā sa Ĵadranōn..., ...sān pūno slīčnijēga čūl sa grōbničkīn negò sa grīškīn..., ...ēvdē tī j stāla sa bătōn...

Ipak, najčešći primjeri su oni koji pokazuju besprijedložno-padežnu svezu s instrumentalom kako za izražavanje značenja društva ...ostāl **θ** Bārbarūn..., ...i bīl je **θ** bār būn Pērūn..., tako i za značenja sredstva i ostalih instrumentalnih značenja ...sī grēdū tāmō **θ** brōdōn..., ...mrēžu morāl đīzat līpo **θ** rukāmi...

...**θ** padèlicūn sān tekłā zgōru..., ...tō su **θ** bār kami preveslāli..., ...va škōlu hodīla **θ** tvoĵīn nōniťēn..., ...bāvīl se **θ** fotogrāfijūn..., ...se pōčeli bāvīt **θ** tēn turīzmōn..., ...**θ** prijateljīcami subdōtūn grēn na kafē..., ...krōkāl **θ** mrēžami..., ...a mī smo **θ** brōdōn prišlī..., ...brōd **θ** jednūn kōfun..., ...rēkāl **θ** cēn se bāvīš..., ...ōn bi bīl odrēzāl **θ** nōžēn..., ...rēzanci **θ** mākōn..., ...rēzanci **θ** orēhōn..., ...ne bāve se lĵūdi **θ** ribarĵijūn..., ...**θ** bār kami bi bār karĵjōli šlī..., ...natūcēn **θ** batīťēn..., ...šlī su **θ** drūgūn mrēžūn òkolo..., ...se bāvīl **θ** kovačĵijūn..., ...**θ** glāvūn plātīt..., ...bāvīl vīše **θ** drūgēn stvāri nego **θ** stūdijēn..., ...krēnuli **θ** inicĵatĵivūn..., ...ostāl **θ** Bārbarūn..., ...ga je Talĵān **θ** zādĵnĵēn mētkōn ubīl..., ...se bāve **θ** gōstami..., ...i bīl je **θ** bār būn Pērūn..., ...rūpice **θ** hrmentūnōn..., ...mōre kī i **θ** glāvūn plātīt..., ...čā se zrugūješ **θ** divōĵkōn..., ...kad smo **θ** nōnūn šlī..., ...sād sākī lōvi i **θ** pūškami..., ...gūlaš **θ** rĵzami ili **θ** ĵāšmikōn..., ...čūĵjemo se **θ** telefōnōn..., ...nĵkī se ne bāvi **θ** ovīn dēlōn..., ...pīsano **θ** glagōljicūn..., ...čā j **θ** rŭkūn naprāvļjēna..., ...se bāvi **θ** matemātĵkūn fraktāla..., ...šlī va Šĵlo **θ** bār kŭn..., ...jer san bīl i na tunēre **θ** nōnōn..., ...bīl sān **θ** òcēn **θ** brōdōn..., ...**θ** konōpami se spūšťalo dōleka..., ...je prišāl **θ** bār kŭn..., ...pōčāstīl bi **θ** gūlašōn i palēntūn..., ...hodīlo sē j **θ** kamĵjōnami..., ...kad god prōd'ēn **θ** cēstūn..., ...ōn je menē zagŗnŭl **θ** ĵakētōn..., ...pōť v Rĵku **θ** āutobusōn..., ...grād je **θ** rēbalansōn stāvīl na strānu..., ...oprōstīl sē j **θ** māterūn..., ...**θ** Nĵkicūn je va škōlu hodīla..., ...šlā j **θ** mojūn sēstrŭn Zlātŭn..., ...dvā Ēnglēza došlī **θ** avĵjōnami..., ...**θ** āutōn prīt do gōre..., ...**θ** felārāmi su vān stālno svētlīli..., ...nēkidān sān **θ** gradonācēlnĵkōn govōrīl..., ...gūlaš **θ** nĵĵkami..., ...mrēžu morāl đīzat līpo **θ** rukāmi..., ...reklāmu **θ** vēlēmi slōvami..., ...sī grēdū tāmō **θ** brōdōn...

U primjerima ...*tô t'u* *θ* *sòbūn* *odnēst*..., ...*negò* *su* *ùvīk* *θ* *sòbūn* *marēnde* *nosīle*..., ...*zēlā* *j* *kàparu* *θ* *sòbūn*..., ...*nī* *tēl* *θ* *sàkēn*..., ...*īmān* *kàmeru* *θ* *sòbūn*..., ...*θ* *šàkami* *dòjde* *nā* *te*..., ...*ulāzīt* *va* *investīcije* *θ* *sòldami*..., ...*dolāzīl* *šlèpēr* *θ* *smr̄znutūn* *rībūn*..., ...*ako* *θ* *strāncēn* *razgovārān*..., ...*šāl* *je* *θ* *čācūn* *na* *bròd*..., ...*prišāl* *je* *θ* *sestrūn*..., ...*pripovēdān* *sāmā* *θ* *sòbūn*..., ...*vīsela* *j* *bāndēra* *θ* *zvēzdūn*..., ...*šāl* *je* *θ* *ženūn*..., ...*za* *obēd* *su* *njòki* *θ* *špàrugami*... možemo govoriti o starom stanju besprijedložnoga izražavanja ako se prisjetimo da se prijedlog *z* reducira ispred /*ć*, *s*, *z*, *š*, *ž*/.

Kao i u navedenim primjerima u genitivu, podatci pokazuju kako se i u instrumentalu javljaju nesustavne zamjene i uporaba svih triju oblika prijedloga *z*, *s*, *sa* u značenju '(zajedno) *s*; pomoću' ili se prijedlog uopće ne javlja. Uz bezvučne šumnike nalazimo primjere npr. ...*bāvili* *s* *tēn* *turīzmōn*..., ...*šlā* *j* *sa* *Kàtnitkūn*..., ...*θ* *konòpami* *se* *spūštalo* *dòleka*..., ...*sād* *sākī* *lòvi* *i* *θ* *pūškami*..., ...*sē* *sa* *sòbūn* *govorī*..., ...*zēlā* *j* *kàparu* *θ* *sòbūn*..., uz palatalne suglasnike ...*zàbila* *š* *čāvlōn*..., ...*nīsū* *znāli* *ča* *t'e* *sa* *njīvami*..., ...*gūlaš* *θ* *njòkami*..., i uz samoglasnike, sonante i zvučne šumnike ...*sān* *z* *nōnūn* *spāla*..., ...*šlā* *s* *māmūn*..., ...*ūgljēn* *se* *kūhāl* *sa* *mrēžūn*..., ...*jer* *san* *bīl* *i* *na* *tunēre* *θ* *nōnōn*...

4. Rezultati terenskoga istraživanja mjesnoga govora Grižana

Terensko istraživanje griškoga govora (s drugim vinodolskim govorima⁹) započeto je 2016. godine, a građa koja se prikazuje u ovome radu zabilježena je u neformalnom govoru devet ispitanika različite životne dobi. Građa je veličinom samo obavijesna, ali se navodi zbog zanimljive tendencije u instrumentalu.

4.1. Prijedlozi koji pokrivaju značenje 's, od; iz' (genitiv)

Primjeri prijedloga *zi* uz riječi koje se sklanjaju u genitivu javljaju se usporedo s primjerima s prijedlogom *z*, iako u literaturi prijedlog *zi* nije zabilježen kao samostalni prijedlog u sjevernočakavskom ikavsko-ekavskom dijalektu (osim na otoku Krku), nego samo kao prefiks.

...*z* *barīlca* *je* *potēgāl* *gūt* *bevāndi*..., ...*zēl* *z* *rūk*..., ...*z* *Bodulījē* *do* *Kirījē*..., ... *pālo* *z* *dřva*..., ...*vīdi* *se* *z* *Bôrbīnja*..., ...*z* *úst* *je* *zīšlò*..., ... *zījaju* *z* *balatūri*..., ...*nòse* *bāli* *sēna* *z* *gorī*..., ...*zīšāl* *z* *mrāka*..., ...*grē* *s* *pòrta* *vān*..., ...*vān* *s* *tōrà* *na* *pāšu*..., ...*zvōn* *s* *crīkvi*..., ...*odnēsła* *pār*

⁹ Autorica rada sudjeluje na projektu *Suvremeni dijalektološki opisi mjesnoga govora Bribira, Grižana, Triblja, Drivenika, Križišća i Kraljevice* koji od 2016. godine novčano podupire Zaklada Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Cilj je ovoga projekta snimanje većega broja govornika, transkripcija dobivenih digitalnih zapisa i analiza varijacija na fonološkoj i morfološkoj jezičnoj razini kako bi se dobio suvremen, kvalitetan i provjerljiv opis mjesnih govora Bribira, Grižana, Triblja, Drivenika, Križišća i Kraljevice.

žlībāc s krovā... , ...znān s p̄rve rukē... , ...čā j zišlō ž njē... , ...zmūzāl ž njegā...

...zi sākōg čōška... , ...kamēni zi zemljī mīče... , ...zvūkāl sān zi zādnjēg žēpa... , ...šāl zi birtījē va selō... , ...prnēsła zi njīvi... , ...zletēl je zi dvōrā...

Tako se *z* i *zi* izmjenjuju u svim fonološkim okruženjima:

- uz bezvučne šumnike *...zvōn s crīkvi... / ...zakramāl zi cīsti...*,
- uz palatalne suglasnike *...zmūzāl ž njegā... / ...prnēsła zi njīvi...*,
- samoglasnike, sonante i zvučne šumnike *...zījaju z balatūri... / ...šāl zi birtījē va selō...*

4.2. Prijedlozi koji pokrivaju značenje ‘(zajedno) *s*; pomoću’ (instrumental)

U značenju ‘(zajedno) *s*; pomoću’ prijedlog *z* javlja se uz imenice u instrumentalu, primjerice *...z rukāmi zad plēc... , ...z brēntačūn na plētih... , ...z vrēmēnōn... , ...z ūši se poklōpīl... , ...z guštōn rōzgi vēže... , ...zalūpnūl mū j z vrāti pred nōsōn... , ...lipotā ti ne pasūje z lēti... , ...divōjčice se vōlē igrāt z bēbicami... , z dāžjōn i z būrūn... , ...brēnzat z brēnzūn...* te ovisno o fonološkome okruženju kao *s* *...s famīlijūn se pozdrāvljān... , ...pūcāl s pūškūn na bālini... , ...pojīl zelī s fažōlōn... , ...s p̄rvīn dāžjōn...*; kao *š* *...š njīmi... , ...pōčelo je š njīn... , ...š njūn...* ili se reducira *...ko θ žerāvicūn opāljena... , ...kī pūt θ šākūn po stolū. ...*

Ono što je novina, u griškome se govoru ostvaruje i prijedlog *zi* uz riječi koje se sklanjaju u instrumentalu u značenju ‘(zajedno) *s*; pomoću’ primjerice *...ča se dogāja zi sūncen... , ...zi nōžēn rīzala... , ...lovīl zi ūdicūn... , ...sidēla zi črñīn klobūkōn... , ...vēzan zi sākūn gromāčūn... , ...pāl je zi āutōn pod bānkīnu... , ...prišāl zi pūnimi bavūlji z Mēriki... , ...jūdi zi ovōga krāja... , ...māhāl zi rēpōn... , ...zi jēškūn te navābi...*

5. Zaključak

Crikvenički govor pokazuje konzervativnost u genitivnim primjerima sa sporadičnim javljanjima standardnojezičnoga prijedloga *iz* i inovativnost u instrumentalnim primjerima u smjeru standardnojezičnih prijedloga *s* i *sa* (iako pri njihovoj uporabi zadržava stare čakavske morfološke nastavke).¹⁰

¹⁰ Rad je ograničen na *zi* u funkciji prijedloga. U crikveničkom su se govoru kao i u drugim sjevernočakavskim govorima, u funkciji prefiksa *z-* i *zi-* semantički polarizirali te je njihova uporaba donekle pravilna i jasna. Tako oblici s prefiksom *z-* imaju finitivnu ili završenu radnju, a oblici s prefiksom *zi-* završenu dopunjavajuću ili intenzivnu radnju – *zjīst/zijīst, zmasīt/zimāsīt, zmlatīt/zimlatīt, znēst/zinēst, skvārīt (se) // zikvārīt (se), skīdat/zikīdat*. Ipak, u mjesnom govoru Crikvenice došlo je do promjena i u prefiksu te je sve više primjera kao što su: *izlāzila, izgrādila, isēlili, iseljāvat, izgūbilo, ispādali, izlāzi, izgljēda, izvrtale, izūmrle, isposlōvāl, iskōpāl, izmajmunīsala, ispolāgala, iznūtra, izvāne, izlōvilo, izmēnili, isk̄cali, izgōrile, izūčili, izvūkli, izrīvali, ispljāhnūt*.

Griški govor pokazuje konzervativno stanje prijedloga *z*, a u svojim inovacijama pribjegava staromu čakavskom prijedlogu *zi*. U literaturi o vinodolskim govorima nije zabilježena uporaba prijedloga *zi* uz riječi u genitivu kao ni primjeri u kojima se prijedlog *zi* javlja uz riječi koje se sklanjaju u instrumentalu. Potonji se primjeri javljaju samo u teritorijalno bliskim krčkim čakavskim govorima.

Ovi zaključci ne iznenađuju jer je u crikveničkom slučaju riječ o urbanom središtu cijeloga vinodolskoga područja u čijem se govoru na svim jezičnim razinama javljaju jezične varijacije pod utjecajem teritorijalno bliskih čakavskih mjesnih govora, mjesnih idioma nečakavske dijalekatne osnovice i svima nadsvođenoga standardnog hrvatskog jezika (Bašić 2012), dok u griškome slučaju još uvijek govorimo o homogenom idiomu iz dijalektološke definicije mjesnoga govora.

Stoga u crikveničkom govoru možemo govoriti o promjenama/varijacijama odozgo (eng. *change from above*) (Labov ²1995, 2001) i utjecaju idioma višega statusa, što nam potvrđuju standardnojezični prijedlozi *iz*, *s* i *sa*, dok u griškom govoru možemo govoriti o promjenama/varijacijama odozdo (eng. *change from below*). Upravo nam te varijacije i promjene pokazuju da razvoj unutar jezičnoga sustava nikada ne prestaje te da se niti jedan organski jezični sustav ne može smatrati do kraja oblikovanim i zatvorenim.

Kako su i u konzervativnom vinodolskom i u inovativnom crikveničkom govoru vidljive varijacije, nesustavne zamjene i uporaba više oblika prijedloga u značenju ‘*s*, *od*; *iz*’ i u značenju ‘(zajedno) *s*; *pomoću*’, zasigurno je potrebno pratiti realizacije prijedloga *z* i *zi* u sjevernočakavskom arealu i u budućnosti.

Literatura

- BAŠIĆ, MARTINA. 2012. *Kvantitativna sociolingvistička analiza crikveničkoga govora*. Doktorski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
- BELIĆ, ALEKSANDAR. 1909. Zаметки по čakavskim govoram. *Izvestija Otdelenija ruskago jazyka i slovesnosti*, 14/2, Sankt-Peterburg, 181–266.
- BELIĆ, ALEKSANDAR. 1913. Čakavsko *zi-vi*. *Južnoslovenski filolog*, 1/1–2, Beograd, 110–113.
- BRALIĆ, IVANKA. 2014. *Čakavske besede moje i sih mojih z Šmrike i Kraljevice*. Kraljevica: Udruga u kulturi „Stol“ Kraljevica.
- IVANČIĆ DUSPER, ĐURĐICA; BAŠIĆ, MARTINA. 2013. *Rječnik crikveničkoga govora*. Crikvenica: Centar za kulturu *Dr. Ivan Kostrenčić*.
- KOVAČEC, AUGUST. 2016. Kontekstualne varijante prijedloga u (kajkavskom) govoru Jesenja. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 20, Zagreb, 91–109.
- LABOV, WILLIAM. 1995. *Principles of linguistic change: Internal factors*. Malden – Oxford: Blackwell Publishers.
- LABOV, WILLIAM. 2001. *Principles of linguistic change: Social factors*. Malden – Oxford: Blackwell Publishers.
- LUKEŽIĆ, IVA. 1990. *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- LUKEŽIĆ, IVA. 1996. *Trsatsko-bakarska i crikvenička čakavština*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- LUKEŽIĆ, IVA. 2012. *Zajednička povijest hrvatskih narječja. 1. Fonologija*. Zagreb – Rijeka – Čavle: Hrvatska sveučilišna naklada – Filozofski fakultet u Rijeci – Katedra čakavskoga sabora Grobnišćine.
- LUKEŽIĆ, IVA. 2015. *Zajednička povijest hrvatskih narječja. 2. Morfologija*. Zagreb – Rijeka – Čavle: Hrvatska sveučilišna naklada – Filozofski fakultet u Rijeci – Katedra čakavskoga sabora Grobnišćine.
- LUKEŽIĆ, IVA; TURK, MARIJA. 1998. *Govori otoka Krka*. Crikvenica: Libellus.
- LUKEŽIĆ, IVA; ZUBČIĆ, SANJA. 2007. *Grobnički govor XX. stoljeća*. Rijeka: Katedra Čakavskoga sabora Grobinšćine.
- MILOŠ, IRENA. 2013a. Prijedlozi u ekavskom dijalektu čakavskoga narječja. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 18, Zagreb, 239–253.
- MILOŠ, IRENA. 2013b. Prijedložna i besprijedložna upotreba akuzativa, genitiva i instrumentala u ekavskim čakavskim govorima. *Fluminensia*, 25/2, Rijeka, 143–150.
- MILOŠ, IRENA. 2016. *Prijedlozi u čakavskome ekavskom dijalektu. Uvod u značenje*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- SKOK, PETAR. 1971. – 1973. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, I – III*. Zagreb: JAZU.

- SOKOLIĆ-KOZARIĆ, JOSIP M.; SOKOLIĆ-KOZARIĆ, GOJKO M. 2003. *Rječnik čakavskoga govora Novog Vinodolskog*. Rijeka – Novi Vinodolski: vlastita naklada.
- STOLAC, DIANA; HOLJEVAC, SANJA. 2003. Metodologija istraživanja dijalektalne sintakse. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 12, Zagreb, 137–149.
- VRANIĆ, SILVANA. 2005. *Čakavski ekavski dijalekt: sustav i podsustavi*. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci.

New findings on the preposition *zi* in the Northern Čakavian region

Summary

This paper presents the results of field research on prepositions with the meaning ‘of, from, out of’ when preceding words in the genitive case and with the meaning ‘(together) with; by means of’ when preceding words in the instrumental case in the local vernaculars of Crikvenica and Grižane. The article is imagined as a supplement to the basic inventory of prepositions in the Ekavian Čakavian dialect and to their described distribution (Miloš 2016), in particular the coastal subdialect, as well as the beginning of a similar study of the local varieties of the Northern Čakavian Ikavian-Ekavian dialect. The local vernacular of Crikvenica shows innovation with the standard prepositions *iz*, *s* and *sa* and with their uses retain old Čakavian morphological extensions. The local vernacular of Grižane shows a conservative state with a preposition *z* but in its innovations the old Čakavian preposition *zi* is used (even in cases where it has not yet been recorded – such as with words in the instrumental).

Ključne riječi: čakavsko narječje, Crikvenica, Grižane, prijedlozi

Key words: Čakavian dialect group, Crikvenica, Grižane, prepositions

